

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

DOI: 10.33663/0869-2491-2021-32-106-111

УДК 340; 340.11; 342.11.7; 930.1

Т. І. БОНДАРУК,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*
ORCID: 0000-0003-0566-9857

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС У КОНТЕКСТІ КЛАСИЧНОГО ТА ПОСТКЛАСИЧНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ

У статті привертається увага до зміни дослідницької парадигми, спричиненої боротьбою між класичним та некласичним (посткласичним) типами праворозуміння.

Здійснюється спроба розглянути процеси антропологізації й аксіологізації феномена права та на цьому тлі його деформалізації в контексті історико-правового дискурсу. Пропонується розглянути у співвідношенні і взаємозв'язку поняття «правова реальність» («історико-правова реальність»), «правове життя», «правова система» як центральні та «правовий простір», «правове поле», «юридичне середовище» та ін. як периферійні. Ключові аспекти цих понять – нормативність правової системи, онтологічність правової реальності, несистемність правового життя – у дуже узагальненому вигляді можуть стати вихідними моментами у виборі методологічного інструментарію.

Ключові слова: класичний та некласичний тип праворозуміння, історико-правовий дискурс, антропологія права, аксіологія права.

Бондарук Т. І. Історико-правовий дискурс в контексте классического и пост-классического правопонимания

В статье обращается внимание на изменения исследовательской парадигмы, вызванной борьбой между классическим и неклассическим (постклассическим) типами правопонимания. Делается попытка рассмотреть процессы антропологизации и аксиологизации феномена права и на этом фоне его деформализации в контексте историко-правового дискурса.

Предлагается рассмотреть в соотношении и взаимосвязи понятия «правовая реальность» («историко-правовая реальность»), «правовая жизнь», «правовая система» как центральные и «правовое пространство», «правовое поле», «юридическая среда» и др. как периферийные. Ключевые аспекты этих понятий – нормативность правовой системы, онтологичность правовой реальности, несистемность правовой жизни – в очень обобщенном виде могут стать выходными моментами выбора методологического инструментария.

Ключевые слова: классический и неклассический тип правопонимания, историко-правовой дискурс, антропология права, аксиология права

* **Bondaruk Tetiana**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Senior Research Officer

Bondaruk Tetiana. Historical and legal discourse in the context of classical and post-classical legal understanding

The article draws attention to the change of the research paradigm caused by the struggle between classical and non-classical (post-classical) types of legal understanding. An attempt is made to consider the processes of anthropologization and axiologization of the phenomenon of law and against this background its deformation in the context of historical and legal discourse. It is offered to consider in relation and interrelation such concepts as «legal reality» («historical and legal reality»), «legal life», «legal system» as central, and «legal space», «legal field», «legal environment», etc. as peripheral, the key points of which – the normative nature of the legal system, the ontology of legal reality, the inconsistency of legal life – in a very generalized form can be the starting point in the choice of methodological tools.

Key words: classical and non-classical type of legal understanding, historical and legal discourse, anthropology of law, axiology of law.

Актуальність теми. Перед історико-правовою наукою, як і перед наукою права загалом, гостро постають виклики, пов'язані з новим етапом розвитку гуманітарного знання та відповідної зміни дослідницької парадигми, що відбувається у процесі боротьби між класичним та некласичним (посткласичним) типами праворозуміння. При цьому некласичне праворозуміння значною мірою актуалізує питання, які вже поставали перед наукою права на етапі її інституціалізації, але були відкинуті у процесі усталення класичної картини світу. Можна погодитися, з П. М. Рабіновичем, який, аналізуючи сучасні тенденції антропологізації, глобалізації й деформалізації, пов'язані зі зміною об'єкта й, відповідно, предмета загальнотеоретичного праводержавознавства, зазначає, що новітні методологічні підходи є нічим іншим, як конкретизацією й деталізацією «вічнозелених» діалектичних законів і принципів пізнання, а не їх запереченням чи переверненням¹. Тому некласичні дослідницькі підходи (і відповідні їм варіанти праворозуміння) адекватніше буде називати не некласичними, а неокласичними, що, як уявляється, щонайменше дає підстави, у зв'язку з уже усталенням пари класичні – некласичні (посткласичні), вживати їх як синоніми.

Огляд літератури за тематикою дослідження. В цьому контексті вже пропонувалося здійснення історико-правових досліджень на рівнях «нової енциклопедії права» як синтезу міждисциплінарного знання з акцентом на динаміці права, та «нової догматики права», з акцентом на статичності, а саме – у характеристиках догми права, коли предметним полем історії права стає власне історія законодавства².

Про актуальність і напруженість методологічних дискусій свідчать, зокрема, статті, вміщені у тематичному випуску «Права України» «Методологія сучасної юридичної науки: загально- та спеціально-правові проблеми», які відображають широку палітру підходів до оновлення теоретико-методологічної бази правознавства. Загалом до тих чи інших методологічних питань звертається широке коло правознавців. Серед спеціально присвячених проблемам оновлення теоретико-методологічного арсеналу правознавства можна вирізнити праці П. М. Рабіновича, С. С. Алексєєва, М. І. Козюбри, С. І. Максимова, В. С. Нерсисянца, Н. М. Оніщенко, Ю. М. Оборотова, Н. М. Крестовської та ін., в яких представлений широкий спектр наукових підходів і позицій, насамперед щодо зміни об'єкта й, відповідно, предмета загальнотеоретичного праводержавознавства, а власне – всього праводержавознавства.

Постановка проблеми дослідження. Означені процеси потребують осмислення і «адаптації» зокрема в історико-правовому дискурсі. Насамперед йдеться

про антропологізацію й аксіологізацію феномена права та на цьому тлі його деформалізацію, які, з одного боку, відкривають нові горизонти у пізнанні праводержавних явищ, а з другого – в контексті боротьби класичного та некласичного стилю правового мислення, часто породжують методологічний еклектизм.

Метою і завданням дослідження є спроба аналізу в такому контексті явища деформалізації феномена права та спричиненої нею диференціації предмета, зокрема в історико-правових дослідженнях, й когерентності йому дослідницьких засобів, що пропонуються в межах класичного та некласичного типів праворозуміння.

Виклад основного матеріалу. Сучасні методологічні пошуки, зазначає М.І.Козюбра, є природною реакцією вітчизняного правознавчого процесу на панування моністичного матеріалістичного підходу до вивчення правових явищ, за якого негативне ставлення до всіх інших доктрин і теорій, побудованих на відмінних від матеріалізму світоглядних позиціях, перешкоджало використанню здобутків європейської і світової правової теорії і правової культури, що збіднювало уявлення про право та його місце в системі засобів соціального регулювання і способів світосприйняття³.

Свою чергою О.І.Ющик, аналізуючи розвиток методології права, зробив висновок не просто про методологічну кризу в сучасній юридичній науці, а про повернення розвитку методології пізнання права у напрямі регресу⁴. Не поділяючи песимізму дослідника, можна зазначити, що кризові ситуації, як відомо, є необхідним етапом в еволюційному розвитку, зокрема і правознавства, а нові напрями та ідеї зрештою сприяють збагаченню знань про право. Такими новими напрямками є антропологічний та аксіологічний підходи у пізнанні праводержавних явищ, які набули особливої актуальності у зв'язку з «дезауацією марксистської школи пояснення політико-правових феноменів» (О.І.Ющик), адже перебували до того на маргінесі.

Так, як предмет *антропології права*, що в певному розумінні можуть претендувати й на статус її об'єкта, розглядаються: «людина юридична», «людина як істота, яка створюється правовим порядком», «людина як соціальна істота в її правових проявах», «правові прояви людини», «правові форми життєдіяльності людей від давності до наших днів», «образ людини в праві», «процеси юридизації, притаманні кожному суспільству», «процеси юридизації людського буття», «правове буття людини на всіх стадія розвитку цього буття», «право як спосіб людського буття» тощо, що свідчить про її інтегральний характер, адже може тією чи іншою частиною бути предметом і філософсько-правового, і історико-правового, і етнологічного дослідження.

На думку В.С.Бігуна, фундаментальною парадигмою правової антропології є антропо-етнічна парадигма, основу якої закладають дві ідеї про людину, що формують уявлення про неї як про 1) одиничне (індивід) та 2) множинне (група, елемент цілісності)⁵, яка має потенціал стати засадничою і для історико-правових досліджень. До того ж вона дає змогу подолати протиставлення людини суспільству, коли людина розглядається «атомарно», у відриві, в ізоляції від конкретно-історичного соціуму. А це ускладнює, як справедливо зауважив П.М.Рабінович, виявлення соціальної сутності тих явищ, котрі пропонуються вважати «правом», що здатне гальмувати віднайдення соціальних засобів гуманізації життя людини⁶, та відповідно оцінювати їх у ретроспективі.

У співвідношенні одиничне – множинне формується і структура правокультурних цінностей, ключовим поняттям якої Ю. М. Оборотов називає правову ідентичність. Правова ідентичність не може не бути зорієнтованою на певну систему правових цінностей, правових традицій, специфічних нормативних цілісностей (законів, кодексів, основ, конституцій) тощо⁷, а її відтворення на певному етапі історико-правового процесу передбачає застосування *аксіологічного* підходу. Водночас важливою є теза Н. М. Крестовської, про те, що застосування аксіологічного підходу має будуватися за принципом доцільності та поєднуватися з потребним підходом, адже обсяг аксіологічного підходу в системі методології конкретного дослідження залежить від рівня теоретичних узагальнень у ньому та його спрямованості: пошук істини чи пошук смислів⁸.

І антропологізація, і аксіологізація права зумовлює деформалізацію феномену права, коли якісні рамки того явища, котре відображається терміно-поняттям «право», дещо розмиваються, втрачають формально визначену чіткість. Воно наче б плавно дифузується, зливається з деякими суміжними, «родинними» соціальними регуляторами⁹. Таку ситуацію Н. В. Варламова називає створенням нового «іміджу права» як такого, що відповідає всьому, що відбувається в суспільстві. Водночас стверджується, що фактичність, позитивація, культура тощо створюють право. Це веде до нових дефініцій з боку «нового нарративу про право», який стверджує, що звичай, загальноприйняті (або аберовані) культурні цінності, практики, думки про «справедливість» також слід розуміти як «право»⁹.

Очевидно, такий поняттєвий плюралізм є природним наслідком правознавчого процесу в парадигмі класичного та некласичного типів праворозуміння, зумовлених тим чи тим типом наукової раціональності, врахування особливостей яких дає можливість для його методологічного «впорядкування».

Так, О. В. Тимошина основними характеристиками класичного праворозуміння називає об'єктивістську, тобто суб'єктно-об'єкту інтерпретацію буття права; абстрактність суб'єкта (абсолютного спостерігача); метод є універсальним та не впливає на об'єкт; кореспондентна теорія істини знання вичерпно пояснює правову реальність і має характер об'єктивної істини вивчення об'єкта в «чистому» вигляді, без урахування соціокультурних детермінант; теорія має прескриптивну функцію, є плацдармом для здійснення теоретичних схем. Натомість некласичне праворозуміння характеризується процесуальністю через інтерпретаційні практики суб'єктів; конституційованістю предмета методом дослідника; особистісною визначеністю суб'єкта; інтерсуб'єктивним характером знання; когерентною теорією істини; принциповою незавершеністю теоретико-правового знання; соціокультурною детермінацією правової рефлексії; підходом до теорії права не як до абстрактного знання, а як до інструменту вибору рішення у проблемній ситуації¹⁰.

Викладене є, безперечно, актуальним для історико-правового дискурсу. Важливим є «розібратися» з некласичним методологічним арсеналом без втрати свого предмета дослідження і в ситуації конкурування з істориками суспільства, які без вагань виходять на дослідницьке поле істориків права (найуспішнішими прикладами тут є праці Н. П. Старченко, Т. Д. Гошко та ін.), пропонуючи саме правову візію на праводержавний процес на українських землях.

У світлі викладеного важливим видається розглянути у співвідношенні і взаємозв'язку такі поняття як правова реальність (історико-правова реальність),

правове життя, правова система, як центральні, та правовий простір, правове поле, юридичне середовище та ін. як периферійні.

Так, ключові аспекти – *нормативність* правової системи, *онтологічність* правової реальності, *несистемність* правового життя – у дуже узагальненому вигляді можуть стати вихідними моментами у виборі методологічного інструментарію (як правило, класичного у першому разі та переважно неklasично-го – у двох інших) для їх досліджень.

Введення у історико-правовий дискурс «онтологічних метафор», серед яких на найвищому рівні узагальнення можна виокремити «правову комунікацію» А.В.Полякова, «правовий діалог» І.Л.Честнова, «правову подію» О.В.Стовби, «правове життя» О.В.Малька та таких як «правовий простір», «правове поле», «юридичне середовище» тощо, дасть змогу активувати інтерсуб'єктивну модель пізнання права як соціокультурного феномена, приверне увагу до динаміки права, задіюючи арсенал неklasичної методології.

Висновки. Отже, навіть побіжний огляд деяких тенденцій, що приводять до зміни об'єкта й предмета правознавства, свідчить про подекуди радикальні зміни в його методології, яка має формувати (запозичувати, відроджувати, уточнювати) інструментарій для відповіді на нові дослідницькі питання. Цей процес є складовою процесу сучасного «культивування» інтегрального мислення на противагу чи на доповнення до аналітичного та системного, яким притаманний розгляд реальності в механістичних категоріях, та, маючи незворотний характер, потребує відповідних історико-правових рефлексій.

1. Рабінович П. Методологія вітчизняного загальнонотейоретичного праводержавознавства: деякі сучасні тенденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 15. 2. Бондарук Т.І. Історико-правові дослідження в контексті нової гуманітаристики: деякі тенденції і акценти. *Правова держава*. 2019. Вип. 48. С. 50. 3. Козюбра М. Методологія правознавства і методологія права: співвідношення понять та їх особливості. *Право України*. 2014. № 1. С. 22. 4. Ющик О. До проблеми розвитку методології права. *Право України*. 2014. № 1. С. 48. 5. Бігун В. Антропологія права: предмет, система, методологія, статус та функції. *Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи)*: матеріали Першого всеукраїнського круглого столу (Львів, 16–17 вересня 2005 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. С. 49, 54. 6. Рабінович П. Методологія вітчизняного загальнонотейоретичного праводержавознавства. С. 15. 7. Оборотов Ю.Н. Уровни постижения правовых ценностей. *Актуальні проблеми філософії права: правова аксіологія*: матер. Міжнар. круглого столу (Одеса, 9 грудня 2011 р.). Одеса: Фенікс, 2012. С. 43. 8. Крестовська Н.М. Блиск та злидні правової аксіології. *Актуальні проблеми філософії права: правова аксіологія*: матер. Міжнар. круглого столу (Одеса, 9 грудня 2011 р.). Одеса: Фенікс, 2012. С. 56. 9. Варламова Н. Методологія юридичної науки: спокуса постмодерну. *Право України*. 2014. № 1. С. 71. 10. Тимошина Е.В. Теория и социология права Л.И. Петражицкого в контексте классического и постклассического правопонимания: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2013. 44 с. URL : <https://www.prlib.ru/item/372896>

References

1. Rabinovych P. Metodolohiia vitchyznianoho zahalnoteoretychnoho pravoderzhavoznavstva: deiaki suchasni tendentsii. *Pravo Ukrainy*. 2014. № 1. S. 15. [ukr]. 2. Bondaruk T.I. Istoryko-pravovi doslidzhennia v konteksti novoi humanitarystyky: deiaki tendentsii i aktsenty. *Pravova derzhava*. 2019. Vyp. 48. S. 50. [ukr]. 3. Kozubra M. Metodolohiia pravoznavstva i metodolohiia prava:

spivvidnoshennia poniat ta yikh osoblyvosti. *Pravo Ukrainy*. 2014. № 1. S. 22. [ukr]. 4. Iushchuk O. Do problemy rozvytku metodolohii prava. *Pravo Ukrainy*. 2014. № 1. S. 48. [ukr]. 5. Bihun V. Antropolohiia prava: predmet, systema, metodolohiia, status ta funksi. *Antropolohiia prava: filosofskiy ta yurydychniy vymiry (stan, problemy, perspektyvy): materialy Pershoho vseukrainskoho kruhloho stolu* (Lviv, 16–17 veresnia 2005 r.). Lviv: Yurydychniy fakultet Lvivskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Franka, 2006. S. 49, 54. [ukr]. 6. Rabinovych P. Metodolohiia vitchyznianoho zahalnoteoretychnoho pravoderzhavoznavstva S. 15. [ukr]. 7. Oborotov Y. N. Urovny potyzhennia pravovykh tsehnosti. *Aktualni problemy filosofii prava: pravova aksiolohiia*: mater. Mizhnar. kruhloho stolu (Odesa, 9 hrudnia 2011 r.). Odesa: Feniks, 2012. S. 43. [rus]. 8. Krestovska N. M. Blysk ta zlydni pravovoi aksiolohii. *Aktualni problemy filosofii prava: pravova aksiolohiia*: mater. Mizhnar. kruhloho stolu (Odesa, 9 hrudnia 2011 r.). Odesa: Feniks, 2012. S. 56. [ukr]. 9. Varlamova N. Metodolohiia yurydychnoi nauky: spokusa postmodernom. *Pravo Ukrainy*. 2014. № 1. S. 71. [ukr]. 10. Tymoshyna E. V. Teoriia y sotsiolohiia prava L. Y. Petrazhytskoho v kontekste klassycheskoho y postklassycheskoho pravoponymania: avtoref. dyss. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.01. Moskva, 2013. 12 s. URL: <https://www.prlib.ru/item/372896> [rus].

Bondaruk Tetiana. Historical and legal discourse in the context of classical and post-classical legal understanding

Introduction. *Historical and legal science, as well as the science of law in general, is acutely faced with challenges related to the new stage of development of humanities knowledge and the corresponding change of research paradigm that occurs during the struggle between classical and nonclassical (postclassical) types of legal understanding*

The aim of the article. *These processes need to be understood and “adapted” in particular in the historical and legal discourse. In particular, it is proposed to analyze the phenomenon of deformation of the phenomenon of law, and the resulting differentiation of the subject, in particular in historical and legal research, and the coherence of research tools offered within the classical and nonclassical types of legal understanding*

Results. *Modern methodological research is a natural reaction of the domestic legal process to the dominance of the monistic materialist approach to the study of legal phenomena, which actualizes anthropological and axiological approaches. Both anthropologization and axiologization of law cause the deformalization of the phenomenon of law, creating a conceptual*

In the light of the above, it seems important to consider in relation to the relationship such concepts as legal reality (historical and legal reality), legal life, legal system as central, and legal space, legal field, legal environment as peripheral. At the same time, attention is drawn to the normative nature of the legal system, the ontological nature of legal reality, the inconsistency of legal life as a starting point in the choice of methodological tools.

Introduction to the historical and legal discourse of «ontological metaphors»: legal communication, legal event, legal life, legal space, legal field, legal environment, etc., will activate the intersubjective model of knowledge of law as a sociocultural phenomenon, draw attention to the dynamics of law, using an arsenal of non-classical methodology.

Conclusions. *An overview of some trends that lead to a change in the object and subject of jurisprudence shows a radical change in its methodology, which should form research tools to answer new research questions. This process is part of the process of modern «cultivation» of integrated thinking as opposed to or in addition to analytical and systemic, which is characterized by consideration of reality in mechanistic categories, and, being irreversible, requires appropriate historical and legal reflections*

Key words: *classical and non-classical type of legal understanding, historical and legal discourse, anthropology of law, axiology of law.*